

Haderslev Skomagerlaug gennem Tiderne

1424 — 1924.

For fem Hundrede Aar siden, i Foraaret 1924, gæstede Prioeren for Dominikaner-Ordenen i Danmark, Broder Raymund, Haderslev By. Hans Besøg gjaldt Klosteret paa Damhalvøen, som Prædikemunkene havde grundlagt i det trettende Aarhundrede. Sikker t har dette været til 1254, da Munkene fra Haderslev deltog i Kapitelsmødet. Efter Traditionen blev det stiftet allerede 1227, altsaa elleve Aar efter, at det første danske Dominikaner-Kloster i Lund var indrettet.

Da »Frater Raymundus« opholdt sig i Haderslev, fortalte Klostrets Munke ham om de store Tjenester, som Skomagernes Broderskab havde ydet Ordenens Brødre. Skomagerne dannede altsaa et Broderskab — »societas sutorum« staar der i Priorens Brev —, og dette Broderskab eller Laug har været til uafbrudt indtil vore Dage, i fem Hundrede Aar, og Laugets Jubilæum fejredes den 11. Maj i Aar i Harmoniens Lokaler.

Vi veed ikke, hvormed Skomagerlaugets Medlemmer har gjort sig fortjent af Munkene i Haderslev, men vi kan vel antage, at Lauget har givet Penge til Ordenen.

Broder Raymund var Prior i »provincia Dacia«, den øverste Dominikaner i den store Provins, som

omfattede Danmark, Norge og Sverrig. Han stod umiddelbart under Ordenens General, som var Prædikebrødrenes øverste, og havde altsaa en meget anset Stilling. Han skriver et Brev til Skomagerlauget, siger Tak for dets store hengivende Kærlighed imod Ordenens Brødre og giver Laugets Medlemmer særlig Andel i de gejstlige Goder. Sortebrødrene — med hvilket Navn Dominikanerne almindeligt betegnedes her til Lands — lagde jo særlig Vind paa Sjælesorg. Det er uden videre klart, at Skomagernes Broderskab i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede var en højtanset Forening i Haderslev, ellers havde næppe denne store Kirkemand skrevet til dem.

Brevet er skrevet i Haderslev — antagelig i Klosteret — »i det Herrens Aar 1424 paa Palmesøndag«, altsaa den 16. April.

Et halvt Aartusinde er gaaet, siden dette Brev blev skrevet, og Skomagerlauget i Haderslev er derfor det ældste danske Laug, som har eksisteret uafbrudt indtil vore Dage. Skrædderlauget i Ribe har nemlig været opløst som alle Laug i Kongeriget. Kong Christian IV ophævede Laugene 1613, men denne Forordning havde, som Husums Eksempel viser,¹⁾ ingen Betydning for Hertugdømmet Slesvig. Faa Aar senere indførte Kongen forresten Laugene i Kongeriget paany, og først Enevældens Indførelse gav Kongerne Mulighed for at faa Bugt med de mægtige Laug. De blev alligevel — paa faa Undtagelser nær — obligatorisk for enhver Haandværker i Købstæderne og til Dels ogsaa paa Landet indtil Næringsloven af 1857. Ved den blev Laugstvangen ophævet, men Laugene eksisterer endnu, og det ældste, Sko-

¹⁾ C. U. Beccau, Geschichte Husums (1854) S. 202.

magerlauget i Haderslev, kan altsaa i dette Aar se tilbage paa en Udvikling, som strækker sig over fem Aarhundreder.

1424! Man maa i Tankerne gaa tilbage til dette Aar! Haderslev var den Gang en ung, blomstrende Nybygd paa en Ø i Haderslev Fjord, en middelalderlig By, omgivet af Vand og Pallisader; den havde faaet Købstadrettigheder for 132 Aar siden, da »tusind vinter och tu hundred vinter och halffemtesinstiuge vinter og to vinter vare gangen efter at vor here var fød«. I det samme Aar 1424 havde den tyske Kejser Sigismund afsagt sin Dom i Striden om Hertugdømmet Slesvig mellem Kong Erik af Pommern og de holstenske Grever; den lød paa, at Slesvig var et dansk Len, og at Greverne ingen som helst retslig Adkomst havde til det, men Greverne vilde saa ikke anerkende Dommens Gyldighed, og Kampen begyndte paany. I Efteraaret 1423 var Kejserens Udsending, den slesiske Fyrste Rumpold kommen til Haderslev, for at bilægge Stridighederne mellem Kongen og Greverne, men døde pludselig, og Kong Erik lod ham begrave i et Marmormonument i Haderslev Fruekirke.

I vore Øjne er et halv Aartusinde et meget langt Tidsrum. For at faa en klar Forestilling om dets Længde, maa det være tilladt at Sammenligne Laugets Grundlæggelse med andre kendte Institutioner. Saa finder vi, at Skomagerlauget i Haderslev har den Ære, at være ældre end den ældste Kongeslægt i Europa: Oldenborgerne paa Danmarks Trone, 1448 blev Christian, Greve til Oldenborg og Delmenhorst paa det gamle Slot Haderslevhus ved Fjordens Bredder valgt til Konge af Danmark. Københavns Universitet (grundlagt 1479) er over et halvt Aarhundrede yngre end Skomagerlauget i Haderslev.

Skomagerlauget i Haderslev havde en anset Stilling i Byen 1424; det er naturligvis ældre, men vi har ikke Vidnesbyrd derom. Der er i det hele taget ikke meget tilbage om Laugets ældste Historie. Skomagerlaugets Arkiv, som er i dets Oldermands Varetægt, gaar kun tilbage til 1638. Det ældste Arkiv blev antagelig Luernes Rov i den store Ildebrand 1627, da Kong Christian den Fjerdes flygtende Tropper satte Byen i Brand.

Et heldigt Tilfælde har bevaret en Afskrift af Provinsialpriorens Brev til Skomagerlaugets Oldermann (senator) og øvrige Medlemmer. Brevet er naturligvis skrevet paa Latin, en, saavidt mulig ordret Oversættelse vil lyde saadan.

»Til de forbundne og i Christo elskede, Oldermann og øvrige Medlemmer af Skomagerlauget i Hathersløw, oversender Broder Raymund, Dominikanernes Provinsialprior for Provinsen Dacia Hilsen og Ønske om varig Fremgang i den himmelske Naade. Da jeg har hørt, at Eders hengivende Kærlighed overfor vor Ordens Brødre er kommen for Dagen og vedholdende fortsættes, saa ønsker jeg at imødekomme Eders Ønsker; jeg tilstaar Eder en særlig Andel i alle Messer, Bønner, Prædikener, Nattevagter, Faster, Abstinenter, Arbejder og de øvrige Goder, som ifølge de rige Naadegaver bliver forrettet af vor Provinses Brødre, nemlig i Danmark, Sverrig og Norge. Derfor maa I i Medfør af dette Brev faa Fremgang i Naade her og hisset det evige Livs Løn.

Desforuden vil jeg og befaler, at Eders Sjæle efter Eders Bortgang er anbefalet i vort Provinsialkapitel til Bønner og Forbønner til Brødrene i den hele Provins, saasomt Eders Hedengang er meddelt der.

Til Bekræftelse af dette Løfte er vort Segl vedhængt.

Givet Hathersløw i det Herrens Aar 1424 paa Palmesøndag«.

Endnu et andet Dokument fra Skomagerlaugets ældste Historie er bevaret, et Brev af en Generalvikar for Sortebrødre i Provinsen Dacia. Brevet er ti Aar yngre, skrevet i Halmstad paa Magdalenedag 1434, altsaa 22. Juli. Begge Breve er bevaret i en senere Kopi-Samling af Haderslev Amts og Bys Privilegier, som i sin Tid blev købt af Statsarkivet i Slesvig, nu i Kiel²⁾. Paa Bagsiden af dette Brev staar: »Testimonium (det betyder: Vidnesbyrd) aff en Skomager Swen«. Men den Mand, som har skrevet disse Ord, har sikkert ikke været en særlig kyndig Fyr, men en Fusker (for at bruge et Udtryk, som er taget fra Haandværket).

I Brevet hedder det nemlig saaledes (oversat fra Latin): »Til de forbundne og i Christo elskede, Oldermann og det hele Skomagerlav i Byen Hadhiersleffwen oversender Broder Henrik (Henricus), Generalvikar for Prædikemunkene i Provinsen Dacia Hilsen og Ønske om varig Fremme i den himmelske Naade«. Brevets videre Indhold stemmer aldeles overens med det ældste Sendebrev af Broder Raymundus. Det yngre Brev er sikkert skrevet ved Skifte af det gejstlige Overhoved for at stadfæste de tidligere givne Løfter.

Disse to Breve giver os Vidnesbyrd om Skomagerlaugets Blomstring for 500 Aar siden. Munkene har

²⁾ Haandskrift 39 S. 3—4 Staatsarchiv Kiel, trykt hos Nyrop. Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen. II 48—49, 85—86.

støttet det, og det stod ogsaa i Forbindelse med Frue Kirke, som vi straks skal se.

»I det Herrens Aar 1424 paa Palmesøndag« har Frater Raymundus, Dominikanernes Prior, skrevet til Skomagerlaugets Oldemand og øvrige Medlemmer. Hundrede Aar senere blev Prinds Christian, Kong Frederik I's ældste Søn Statholder paa Haderslevhus og med det samme begynder han at indføre den nye evangeliske Lære i Haderslev By og Amt. Han havde 1521 overværet Rigsdagen i Worms og var fra den Tid afgjort stent for Luthers Lære. En Munk i Ribe fortæller i sine Optegnelser, »at der opstaaede Martini, saaledes kaldet efter Martin Luther, som prædikede mod alle Gejstlige og den almindelige Skik og lavede en stor Forvirring i Herrens Kirke og især i Hadersleff, idet Kongens Søn, Christiern, hjalp og befordrede derved, som dengang regerede over Slottene Dørning og Hadhersløff«. 1527 blev den katholske Gudstjeneste i Frue Kirke fuldstændig afskaffet og i det samme Aar blev Dominikaner-Munkene uddrevet fra Klostret, da de kom fra Højmessen.

Først nogle Aartier senere blev Kirkens Formuesforhold, som var kommen i stor Uorden i Reformationens Tid, bragt i Orden af Provsten Lorens Boysen. Paa Hertug Hans's Befaling gav han en nøjagtig Oversigt over Kirkens forskellige Indtægtskilder. Oversigten, som endnu er en meget værdifuld Kilde til Reformationens Historie, er skrevet i det nedertyske Sprog. Deri findes under Titlen: »Dit sindt de Register der Stadt Haderschleve den kerkendiner vnd den Armen belangende« følgende:

»von dem Schmiede Ambt jarlichs vp Trium Regun 6 Mark lübsch.

von dem Schomaker Ambt jarlikes 4 Mark lübsch«.

Smedelaugget og Skomagerlaugget betalte aarlig til de Fattige. Afgifterne var ikke smaa. Omtrent 1543 kostede en Ko tre Mark, en Stud seks Mark, en Tønde Smør tolv Mark og et Læs Rug fire og tyve Mark.

Da Registret af 1564 godtgør Laugets Forbindelse med Frue Kirke, er Formodningen vel ikke for dristig, at Vaabenet med den store Riddersko i Frue Kirkes Hovedskib hentyder til Skomagerlaugget, et Riddervaaben kan det næppe være, da der ikke findes et Hjelmtegn over Vaabenet.

1567 grundlagde Hertug Hans et Hospital i Haderslev for de Fattige, og Afgifterne, som Smedelaugget og Skomagerlaugget hidtil havde betalt til Kirken, blev overført til Hospitalet, i det syttende Aarhundrede finder vi begge Laug i Hospitalets aarlige Indtægtsfortegnelser, og Skomagerlaugget har endnu i det attende Aarhundrede betalt en regelmæssig Afgift til Hospitalet.

Omtrent fra den samme Tid er Hertug Hans Luxusforordning for Haderslev; i dette Lovbud faar man et Indtryk af Byens gyldne Dage i Nordens Renæssancetid. Deri hedder det:

»Og da ogsaa Skræddere, Skomagere og Smede have den Uskik (dieser Unrath), at de udsuge, trykke og besvære hinanden over al Maade med Laugs- og andre Koster, og saaledes den ene søger den andens Fordærv, ville vi, at naar for Fremtiden disse blive Mestre og skulle gøre deres Laugskost, skulle de ikke give mere end 1 Tønde hjemmebrygget Øl, Ost og Smør og i det højeste 1 Skinke og ikke overskride dette«.

Laugene, som tyngte eller plage Mestre, Svende eller Drengene højere eller mere end det her er forordnet og tilladt, skal ifalde en Bøde paa 20 Daler.³⁾

³⁾ M. Mackeprang. Sonderjydske Aarbøger 1897 S. 234—235.

Hundrede Aar efter, at Dominikanerne var fordrevet og Reformationen var indført, er Byens Glansperiode forbi. Vi hører ikke mere noget om de rige Købmænd fra Haderslev, som havde deres Skibe sejlene paa Østersøen; Haandværkere, som havde været vel situeret, da mange adelige boede i Byen, og Hansborg Slot gav Arbejde til mange Hænder, er pludselig styrtet i Fattigdom. Som Følge af Kong Christian IV. Deltagelse i Kejserkrigen er Wallensteins plyndrende Tropper kommen op til Nordslesvig, den stolte By bliver Luernes Rov, den »gyldne Tid« — som den ulykkelige Efterverdens Misundelse kaldte den — er forbi.

Om Tiden fra 1527 til 1627, Byens Stortid, veed vi kun lidt, næsten hele Byen brændte af, ogsaa Raadstuearkivet og Skomagerlaugets »Lade« blev tilintetgjort. 1594 havde Kong Christian IV givet Skomagerlauget i Haderslev en Stadfæstelse af den gamle Skraa med den udtrykkelige Bestemmelse, at ingen, som ikke var Medlem af Lauget i Haderslev, maatte lave Sko »so woll in alass umb der Stadt Hadersleben« og 1618 havde den samme Konge bestemt, at alle Haandværkere i Haderslev — som i de andre Byer i Fyrstendømmet Slesvig, maatte først lave et Mesterstykke, eftervise den »ehrliche Geburt«, og maatte have arbejdet i Haderslev et Aar.

Skomagernes Kaar var nu meget ringe. Haderslev Borgere, som havde haft flere Skibe paa Søen, var nu fattige, og mange udvandrede til Øerne eller til Norge. Befolkningen i Byerne begyndte saa at gaa i Træsko. En polsk Forfatter, Jan Pasek fortæller i sine Erindringer fra Krigsaarene 1658/59 om Kvinderne: »De klæder sig smukt, men gaar baade paa Landet og i Byerne med Sko, som er lavede af

Træ. Naar de i en Købstad spadserer henad Stenbroen, gør de et saadant Spektakel, at den ene ikke kan høre den andens Ord. Damer af de højeste Stænder bærer derimod Sko ligesom Polakinderne«. Og hvad Pasek fortæller, derover klager Skomagerne.

Til Borgernes Fattigdom kommer den store Konkurrence af Skomagere fra Aabenraa, især i Tiden efter den svenske Krig. Allerede 1637 havde Kong Christian forbudt Skomagerne fra denne Naboby at komme og bringe Sko til Torvs eller sælge dem hemmelig i Byen og paa Landet. Forbudet blev meget tidt indskærpet paany. Desuden fik Borgerne i Byen det strengeste Forbud mod nogensinde at huse Skomagerne fra Aabenraa.

Kort Tid efter Byens Ødelæggelse 1627 begyndte Skomagerne at lave en ny Skraa. Vi har forskellige fra Aarene 1631, 1638, 1668 o. s. v. De fleste er skrevet paa Højtysk.

Indledningen til den danske Laugs Skraa fra 1638 pyntede Festprogrammet til 500 Aars Jubilæet.

Laugets Privilegier blev stadfæstet af de danske Konger. Konfirmationer fra Kong Christian IV indtil Kong Frederik VII ligger i Laugets »Lade«.

Laugets vigtigste Formaal var at værne om Skomagernes Rettigheder. »Amtets« Mestre sørgede for, at de fik en god Efterslægt, om mulig, Sønner af Mestre i Byen eller Svende, som giftede sig med en Mesters Enke eller Datter; Mestrene passede paa, at de ikke fik nogen ulovlig Konkurrence: Fuskere, som nedsatte sig paa Landet, eller Skomagere, som kom fra andre Byer.

Og foruden de fælles Samfunds-Interesser dyrkede Skomagerne paa de to Aarsmøder Selskabeligheden. De gamle Mestre sad omkring »Laden« i det

lave Forsamlingsrum. I Værelset var der Dunst af Oliepander og smaa Lys, og Skyer af Tobaksrøg, paa Bordene stod Bægere og Kander, midt i Forsamlingen sad Byens Borgmester, som var Laugets ærværdige Bisidder, og tolkede Øvrighedens Forordninger. Og efter den alvorlige Del fulgte overgiven Lystighed, som varede meget længe.

Et Billede af Laugets Pinsemøde 1862 giver følgende Regning (i Laugets Arkiv), som jeg gengiver ordret, men lidt forkortet:

fortert ved Laden	— .64
til Oldermands Gebühr	1.58
til Skriveren	2.—
til Husleie	8.—
til 2 Bollier Puns	4.—
Reiningen revideret	1.32
2 Kander Brændevin	1.—
1 Fjerding Øll	1.64
1 Pund Taback	— .32
til Pigen	— .38
til Lys	— .8

Og at man i Virkeligheden havde at regne med meget anstrengende Møder, hvor mange Mestre fik for meget af det gode, kan man se af en Paragraf i Skraaen fra 1638, at Oldermændene udnævner to Mestre, »som schulle tage wahre paa, att følge voris Bysitter hiem« — Laugets ærværdige Bisidder var Haderslev Bys Borgmester.

Haderslev, i Maj 1924.

Dr. phil. Thomas Otto Achelis.
